

ÍNDIX

Introducció	3
1. Objectius	3
2. L'autoafirmació dels drets humans (dret a la integritat física i psicològica, dret a la protecció...)	4
3. Sexisme i violència contra la dona des d'una perspectiva històrica	
3.1. El no-reconeixement dels drets de la dona. Les primeres passes. El codi patriarcal i les empremtes al llarg de la història	4
3.2. La situació actual	5
4. Tradicions culturals que imposen la violència contra les dones	15
5. Els avanços en el reconeixement dels drets d'homes i dones	17
6. Cap a la construcció d'una democràcia paritària	18
7. Manual de bones pràctiques. Orientacions i recomanacions	19
8. Recursos didàctics	21
9. Adreces web	22
10. Bibliografia	24
11. Glossari	30

Introducció

En aquesta unitat volem analitzar la violència de gènere al llarg de la història i també l'evolució i la influència en les pràctiques culturals de les societats.

Partim de l'axioma que totes les persones, homes i dones, tenim una sèrie de drets intrínsecs i reconeguts per les nacions a escala internacional. Ens referim als drets a la integritat física i psíquica, a la protecció i a la no-discriminació.

Aquest darrer dret (no-discriminació), i especialment quan es tracta de no-discriminació per raons de sexe o de gènere, encara no està tan desenvolupat en totes les societats com la resta de drets. (Fins i tot, algunes nacions no han signat l'acord en què es recullen.)

Alguns autors afirmen que el motiu pel qual en l'actualitat encara es manté el codi patriarcal (en algunes cultures més que en d'altres) és perquè aquest codi està inclòs dins la socialització dels membres de la societat, és a dir, en la seva mentalitat, i aquesta mentalitat canvia a un ritme molt més lent que el que poden seguir els canvis legals.

Les indicacions que han proposat les Nacions Unides a través de les conferències mundials són el punt de partida de lleis i de plans (internacionals, nacionals i autonòmics) que treballen en contra de la violència de gènere.

Com es pot comprovar en aquestes indicacions, en alguns moments s'anomena "violència domèstica" i no "de gènere". El motiu de parlar de violència domèstica i no de violència de gènere en alguns apartats referents a lleis i a plans d'actuació és que actualment els plans i les actuacions legislatives es dirigeixen a la violència domèstica com l'àrea prioritària.

El paper de l'educació és fonamental per eradicar la violència de gènere, tal com se'ns mostra en les bones pràctiques. Les orientacions i les recomanacions que es fan, juntament amb un seguit de recursos a disposició del professorat per treballar-ho dins l'aula, conclouen la unitat.

1. Objectius

- Analitzar la violència de gènere com una violació dels drets humans.
- Analitzar el fenomen de la violència de gènere al llarg de la història.
- Donar a conèixer iniciatives, lleis, programes i campanyes que lluiten contra la violència de gènere.
- Ser conscients de la importància que tenen en l'eliminació de la violència de gènere l'educació i els patrons d'ensenyament que es posen en pràctica diàriament.

2. L'autoafirmació dels drets humans (dret a la integritat física i psicològica, dret a la protecció...)

La Declaració universal dels drets humans (1948), en els dos primers articles, afirma que tots naixem lliures i iguals en drets, sense distinció de sexe. En la Declaració mateixa, queda palesa la prohibició de qualsevol tipus d'esclavitud.

La Constitució espanyola (1978) estableix, en l'article 14, el principi de no-discriminació per raó de sexe:

Els espanyols són iguals davant la llei, sense que pugui prevaler cap discriminació per raó de naixença, raça, sexe, religió, opinió o qualsevol altra condició o circumstància personal o social.

Aquest principi es recull també en els articles 1.1, 9.2 i 15 de la Constitució, en què queda establerta la responsabilitat dels diferents poders públics d'emprendre accions per garantir la igualtat d'oportunitats entre homes i dones. Així mateix, l'article 10 explicita que els ordres públics han de vetllar pel compliment dels drets humans i per la dignitat de la persona, d'acord amb la Declaració universal dels drets humans i els tractats i a els acords internacionals que ha ratificat l'Estat espanyol. Finalment, l'article 32 regula el matrimoni en plena igualtat jurídica.

Aquests drets es reconeixen en els estatuts d'autonomia de les diferents comunitats autònomes. En concret, a les Illes Balears, l'article 9 de l'Estatut afirma que les institucions d'autogovern han de promoure el dret a la igualtat entre tots els ciutadans de la comunitat.

3. Sexisme i violència contra la dona des d'una perspectiva històrica

3.1 El no-reconeixement dels drets de la dona. Les primeres passes. El codi patriarcal i les empremtes al llarg de la història

El codi patriarcal és una forma social que al llarg de la història ha dominat a tot el Mediterrani, i en una àmplia majoria de cultures, en societats diferents les unes de les altres, i que no s'ha qüestionat fins fa poc.

Els dos principis bàsics són: a) els homes han de dominar les dones, i b) els homes vells han de dominar els joves. Castells ha definit aquest codi com: "[...] una estructura bàsica de totes les societats contemporànies. Es caracteritza per l'autoritat dels homes sobre les dones i els seus fills, imposada des de les institucions. A fi que s'exerceixi aquesta autoritat, el patriarcat ha de dominar tota l'organització de la societat, des de la producció i el consum fins a la política, el dret i la cultura. Les relacions interpersonals també estan marcades per la dominació i la violència que s'originen en la cultura i en les institucions del patriarcat." (Castells: 1998, pàg. 150).

En aquesta cultura patriarcal, tal com afirma G. Tillion: "Cal preservar l'herència material o de llinatge de la línia masculina vigilant la virginitat dels joves i la 'decència' de les casades, perquè no penetri en la descendència patriarcal d'hereus espuris." La violència, doncs, es configura com una manera de mantenir aquesta relació de poder quan, en paraules de Castells, la societat i altres formes d'integració social no són suficients.

L'origen del codi patriarcal no és prou clar, si bé es relaciona amb les teories evolutives i amb els rols que segle rere segle s'han associat al paper en la reproducció i al repartiment de les funcions socials d'ambdós sexes. Així, la dona es configura com un ésser inferior, dependent de l'home i, fins i tot, com una possessió de ple dret de l'home (normalment, d'un familiar, com

ara el pare, el germà o el marit). En paraules de Durkheim, aquests rols es van interioritzant, institucionalitzant i estereotipant.

Evidentment, han representat un paper fonamental a l'hora de mantenir el codi patriarcal la cultura, la religió, la jurisprudència, la literatura, els corrents filosòfics, científics i educatius... N'hi ha prou de fer un cop d'ull a la nostra història des de l'origen per comprovar-ho.¹

Ja en els escrits de la mitologia grega ens trobam els déus poderosos, dominants i actors de violacions i de situacions d'esclavatge vers les dones; déus que eren herois. En aquesta època, els guerrers s'apoderaven de les dones dels enemics i les feien esclaves. Considerar les dones com a botí de guerra encara es manté a determinats llocs del món.

A l'època romana, les dones queden excloses de qualsevol dret que tenen els homes; són propietats i la seva situació "natural" és la subordinació al *pater familia*. Als pobles bàrbars, la violència domèstica tenia llibertat total: els marits pegaven la dona esclava, i les dones tenien un "valor" que disminuïa si algú les "utilitzava". Al segle XV comença un estereotip que farà que, només al sud-oest d'Alemanya, s'assassinin 3.200 dones: les bruixes, causants de totes les desgràcies de tot allò que els envolta. Normalment, les bruixes eren dones que no tenien la figura de l'home al costat (fadrines o vídues).

Les concepcions que tenien les societats anaven acompanyades dels seus referents culturals: **filòsofs** com Hipòcrates, Plató i Aristòtil defineixen les dones com el sexe dèbil, argumentant raons fisiològiques, intel·lectuals, sexuals i ètiques; els **escrits sagrats** dels jueus i dels cristians associen les dones amb la maldat, amb la destrucció i amb el pecat; la **literatura** il·lustra contínuament al llarg d'aquestes èpoques les situacions de les dones, de manera que, per exemple, es representen obres teatrals sobre com mantenir la dona "al seu lloc" o sobre com ella sempre té la culpa de tot (fins i tot, de violacions). Finalment, si bé autors com Kant o Wollstonecraft apostaren per la igualtat entre homes i dones, en aquell temps tingueren grans detractors, com Darwin o Fisher; aquest darrer justificava l'agressivitat de l'home pel comportament primitiu de protegir el grup i satisfer les necessitats alimentàries.

Actualment, s'ha de treballar per desmitificar les responsabilitats femenines en les causes de la violència de gènere; mites que, en paraules de L. Bonino (2003), "responsabilitzen la dona del seu sofriment i constitueixen una segona victimització".

3.2 La situació actual

a) A escala internacional

Les primeres accions internacionals giren al voltant de les Nacions Unides. D'una banda, la Declaració universal dels drets humans, de l'any 1948, en què es reconeix la igualtat en els drets i en les llibertats d'ambdós sexes i la no-discriminació. De l'altra, la Declaració de l'Assemblea General sobre l'eliminació de la violència contra la dona (1993), en què es defineixen aquestes agressions com:

Tot acte de violència basat en la pertinença al sexe femení, que tingui o que pugui tenir com a resultat un mal o sofriment físic, sexual o psicològic per a les dones, incloent-hi les amenaces dels actes esmentats, la coacció o privació arbitrària de la llibertat, tant si es produeix en la vida pública com en la privada.

Un cop explicitada la igualtat de drets i definida (i, per tant, reconeguda) la violència domèstica, les Nacions Unides organitzen regularment conferències per promoure i potenciar la dona

¹ Resum basat en Alberdi, I.; Matas, N. (2002). "Origen i evolució del codi patriarcal". A: *La violència domèstica. Informe sobre els maltractaments a dones a Espanya*. Barcelona: La Caixa, pàg. 37 a 65. (Estudis Socials.)

per tal d'aconseguir-ne la participació plena i la igualtat. Les quatre conferències mundials sobre les dones foren a Mèxic, 1975; Copenhaguen, 1980; Nairobi, 1985, i Beijing, 1995. En la primera conferència (Mèxic, 1975), les àrees prioritàries foren la política, l'economia i l'educació; en la segona (Copenhaguen, 1980), la salut, l'educació i el treball; i en la tercera (Nairobi, 1985), la igualtat, el desenvolupament i la pau. Les dotze àrees que s'establiren en IV Conferència Mundial sobre les Dones (Beijing, 1995) foren:

- a) Les dones i la pobresa. Actualment es dona el fenomen de la "feminització de la pobresa".
- b) L'educació. Té com a eix fonamental l'accés a l'educació per a tothom, sobretot en determinades àrees del món.
- c) La salut. Les taxes de morbiditat i de mortalitat femenina són molt altes en relació amb la salut reproductiva. Es fa especial esment a les complicacions dels embarassos, del part i del virus de la sida.
- d) La violència contra les dones. Es considera un problema mundial, que ha estat focus d'investigacions per crear i per dur a la pràctica polítiques i accions per tal d'eliminar aquest tipus de violència.
- e) Els efectes dels conflictes armats o d'altre tipus sobre les dones. El 80% de persones refugiades arreu del món són dones.
- f) Desigualtat de les dones en l'accés a les estructures polítiques i a les polítiques econòmiques i en la participació en aquests punts. La participació de les dones en la vida política augmenta; tot i això, encara hi ha molt de camí per a fer.
- g) El repartiment del poder, la presa de decisions i les responsabilitats familiars. Es tracta d'incidir en les barreres estructurals i d'actitud interioritzades en la societat.
- h) Mecanismes institucionals per promoure la igualtat d'oportunitats entre dones i homes. A partir dels mecanismes estatals, autonòmics i locals que es basen en la Convenció per a l'Eliminació de la Discriminació contra les Dones (Nacions Unides).
- i) Els drets humans i les dones. Cal assegurar la igualtat i la no-discriminació en les lleis i aconseguir l'educació jurídica bàsica.
- j) Els mitjans de comunicació. S'han de revisar els models estereotipats de la dona, relacionats amb missatges denigrants i/o desfasats.
- k) El medi ambient. Cal fer partícips les dones del procés d'adopció de decisions públiques en matèria d'ordenació, de protecció i de conservació del medi ambient.
- l) Les nines. Aquesta àrea, introduïda en la IV Conferència, se centra en la idea que les dificultats que tenen les dones en la vida adulta s'originen en la infància i, principalment, quant a la salut i a l'educació.

Les Nacions Unides han fet també una sèrie de recomanacions als estats membres per tal de combatre la violència de gènere, les quals serveixen a aquests estats per elaborar les polítiques i els programes. De manera resumida, aquestes recomanacions són:

1. Abstenir-se de practicar la violència.
2. Castigar tot acte de violència contra la dona; establir sancions penals, civiques, laborals i administratives contra els agressors.
3. Informar les dones sobre els drets que tenen i promoure'n la protecció.
4. Elaborar enfocaments preventius i mesures jurídiques, polítiques, administratives i culturals per fomentar la protecció, i evitar la victimització.

5. Assegurar l'assistència especialitzada i fomentar la seguretat i la rehabilitació física i psicològica de la víctima.
6. Adoptar mesures perquè el funcionariat rebi formació que el sensibilitzi vers les necessitats de les dones.
7. Adoptar mesures educatives per modificar pautes socials i culturals, i eliminar els prejudicis basats en la superioritat i l'atribució de papers estereotipats.
8. Promoure la investigació, especialment sobre la violència a la llar i sobre l'eficàcia de les mesures emprades.

Als països iberoamericans, per exemple, hi ha lleis específiques contra la violència domèstica. Aquestes s'han desenvolupat des de l'any 1989 fins a l'any 1997. Així, es poden esmentar la Llei sobre protecció contra la violència familiar (Argentina, 1994); la Llei contra la violència en la família o domèstica (Bolívia, 1995); la Llei sobre violència intrafamiliar (Xile, 1994); les Normes per prevenir, solucionar i sancionar la violència intrafamiliar (Colòmbia, 1996); la Llei contra la violència domèstica (Costa Rica, 1996); la Llei contra la violència contra la dona i la família (Equador, 1995); la Llei contra la violència intrafamiliar (El Salvador, 1996); la Llei per prevenir, sancionar i eradicar la violència intrafamiliar (Guatemala, 1996); els delictes de violència intrafamiliar i de maltractament de menors (Panamà, 1995); la Llei de protecció enfront de la violència familiar (Perú, 1997), i la Llei per a la prevenció i la intervenció en la violència domèstica (Puerto Rico, 1989).

Representen un paper molt important contra la violència de gènere les organitzacions no governamentals, que duen a terme accions com crear grups d'autoajuda (Corporación Grupo de Apoyo, a Colòmbia, o ISIS WICCE, a Uganda), crear centres on es poden presentar denúncies i rebre suport integral (Metges sense Fronteres), oferir recursos a les víctimes de violència de gènere en situacions de pobresa extrema (Medica Zeinca, Bòsnia), o, a les nostres societats, actuacions com la que s'inclou dins el servei de teleassistència, que consisteix a posar a disposició de les víctimes en situacions d'extrema gravetat telèfons mòbils, entre d'altres. Una altra acció que fan actualment les organitzacions no governamentals és utilitzar Internet per donar a conèixer les situacions de maltractament i per exigir una reacció social i política, mitjançant la realització de campanyes contra la violència per motius de gènere (Women's International Network-Emergency and Solidarity, o Women Living Under Muslim Law, WomenNet), i deixen també un lloc al ciberespai perquè les dones relatin les seves experiències.²

En contraposició al que s'ha explicat fins ara, actualment hi ha lleis que toleren i/o protegeixen la discriminació per sexe. Un exemple, com d'altres que hi ha arreu del món, el trobam al Marroc, regit per la Mudwana (Llei islàmica d'aquest país).

Altres països –per exemple, els de l'Est– no tenen encara legislació específica sobre violència de gènere, fet que suposa el desemparament que sofreixen les víctimes en temes de violència domèstica, que queda, sovint, en un problema de "portes endins".

Les cases d'acollida de les Balears, segons les dades de l'Institut Balear de la Dona (2004), han acollit més de 320 dones de diverses nacionalitats; si bé gairebé la meitat són de nacionalitat espanyola, també han emprat aquests casals dones de Brasil, Romania, Nigèria, Equador, Marroc, Bolívia, Rússia, Xile, República Dominicana...

² El Programa nacional de prevenció de la violència en la família, a Filipines, va promoure la campanya "Voces de 2001: Quebrar el silencio", que va recopilar relats de les experiències de 2.001 dones.

b) A escala europea

Les accions principals que s'han fet a escala europea als darrers anys giren al voltant d'innovacions en disposicions legals, judicials i policials vers la violència domèstica (tipificació de delictes, vies per iniciar la punició dels agressors, promoció d'accions per atendre i per garantir la seguretat de les dones víctimes de maltractaments...).

Entre les més destacades, observam les que es descriuen breument en la taula següent:

ANY	ORGANISME	MESURA	OBSERVACIONS
1985	Consell de Ministres del Consell d'Europa	Resolució R(84)4, sobre la violència en la família	Marca com a objectiu combatre-la, així com la necessitat d'adoptar mesures de protecció a la víctima i sancions específiques per als maltractadors
1986	Parlament Europeu	Resolució A-44/86, sobre agressions a les dones	Aborda la problemàtica des de l'agressió sexual en l'àmbit penal fins a la prostitució
1990	Consell de Ministres del Consell d'Europa	Resolució 2 sobre mesures socials en la Resolució R(84)4	Distingeix entre mesures preventives generals i mesures específiques
1993	Consell d'Europa III Conferència sobre la Igualtat entre Dones i Homes (Roma)	Resolució sobre la violació i les agressions sexuals a dones	Adopta mesures preventives; estableix la necessitat de formació específica i que hi hagi dones especialistes dins les instàncies judicials nacionals i internacionals
1997	Parlament Europeu	Resolució A-4-0250-95	Campanya de Tolerància Zero davant la Violència contra les Dones

La violència de gènere és la primera causa de mort i d'invalidesa entre les dones d'entre 16 i 44 anys, a Europa.³ Les estadístiques d'aquest estudi afirmen que hi ha més probabilitat que una dona sigui colpejada, violada o assassinada per la parella actual o per l'anterior que per qualsevol altra persona. Així mateix, quasi el 80% dels casos queden ocults, ja que moltes de les víctimes prefereixen que "no surti de casa" (O. Konstenko).⁴ A Europa, segons el país, entre el 20% i el 50% de les dones sofreixen algun tipus de violència conjugal (física, sexual, psicològica...). A França, segons aquest mateix estudi, l'any 2001, 1,3 milions de dones foren víctimes de la vio-

³ Dades obtingudes de l'informe presentat per la Comissió d'Igualtat d'Homes i de Dones del Consell d'Europa (2003).

⁴ Autora de l'informe esmentat.

lència domèstica i, a Noruega, s'estima que anualment 10.000 dones (d'entre quatre milions d'habitants) van als hospitals pels danys que els ha causat la parella. La situació és més greu als països de l'Est; segons Konstenko, "en els països de l'Est que es troben en procés de transició, i a causa de la crisi econòmica, els homes es tornen més agressius quan perden la feina"; així, a Rússia, 13.000 dones són assassinades cada any, la majoria, per la parella.

L'inconvenient principal de totes les accions europees en contra de la violència de gènere és en l'aplicació, en la pràctica, és a dir, en el moment de la denúncia es produeixen les situacions de desprotecció immediata que té la dona, i hi ha el fet que les mesures de proximitat entre l'agressor i la víctima no estan controlades o l'alt percentatge de dones que retiren les denúncies abans dels judicis, o bé que no es presenten a testificar en el judici.

En l'*Estudio sobre las medidas adoptadas por los estados miembros de la Unión Europea, para luchar contra la violencia hacia las mujeres*, s'hi poden trobar unes recomanacions que són els eixos actuals per intentar evitar aquestes dificultats:

1. Avaluar si l'actual tipificació de delictes i de faltes és suficient i adequada; cal fer una especial focalització de l'interès en els delictes o en les faltes no tipificades d'aquesta manera de forma generalitzada.
2. Estendre i avaluar les mesures que garanteixen la protecció de les víctimes, així com les que restringeixen la proximitat de l'agressor, les quals informen la víctima de la situació d'aquest agressor i esmenen amb la màxima rapidesa les limitacions que s'hi detectin.
3. Generalitzar les mesures destinades a prevenir revictimitzacions al llarg del procés.
4. Establir mecanismes que permetin la màxima rapidesa en el procediment judicial.
5. Estendre les unitats especialitzades d'atenció a les víctimes, tant en els cossos de policia com en les dependències judicials.

Així mateix, s'han de revisar les polítiques europees d'integració. Les lleis i polítiques que regulen la immigració de dones que provenen, especialment, del món musulmà solen tenir efectes negatius quan els proporcionen un permís de reagrupació familiar. El Col·lectiu Ioé (2000) descriu els tres principals desavantatges que poden sofrir les dones immigrants a Europa i que actualment s'intenten modificar:

- Situacions de dependència respecte de la parella masculina, qüestió especialment greu quan el matrimoni es romp.
- Condicions per romandre apartades del mercat de treball, fet que en limita les possibilitats d'autonomia i les relacions socials, en obligar-les a treballar de manera irregular.
- En cas de violència conjugal, les dues úniques vies que té la dona són restar amb el marit o ser expatriada.

c) A escala nacional

El marc des del qual es generen les lleis és la Constitució. A partir de l'any 1989, l'ordenament jurídic i, en concret, el dret penal sancionen de manera expressa les conductes causants de maltractaments en l'àmbit domèstic. A poc a poc, s'han elaborat lleis que tracten específicament les respostes a aquest problema, ja que, fins a la Llei reguladora de l'ordre de protecció de les víctimes de la violència domèstica (2003), s'havia de recórrer al Codi civil, al Codi penal i a la Llei d'enjudiciament criminal, els quals oferien respostes ambigües davant situacions de perill i permetien als jutges interpretar d'una manera o de l'altra les proves que se'ls presentaven, interpretacions que determinaven diferents sentències.

Actualment, es disposa de la Llei orgànica de mesures de protecció integral contra la violència de gènere (2004), que té per objecte actuar contra la violència que s'exerceix contra les dones i eradicar-la mitjançant l'adopció d'un conjunt de mesures que tenen com a finalitat la protecció integral de les víctimes, tant des del punt de vista de la prevenció i la sanció de l'agressor, com de l'assistència total dels qui la sofreixen.

A la taula següent es poden trobar les característiques més importants que en l'àmbit legislatiu nacional regulen els drets de la dona i el tractament de la violència domèstica.

CARACTERÍSTIQUES PRINCIPALS		
Constitució espanyola, 1978	Art. 14	Principi de no-discriminació per raó de sexe.
	Art. 1.1, 9.2 i 15	Estableixen la responsabilitat dels diferents poders públics d'emprendre accions per garantir la igualtat d'oportunitats.
	Art. 10	Responsabilitat dels poders públics de vetllar pels drets humans.
	Art. 32	Igualtat jurídica de l'home i de la dona en el matrimoni.
Llei orgànica 10/1995, del Codi penal	153	Per a qui exerceix violència física habitual a membres de la família, pena de presó de 6 mesos a 3 anys.
	173	Per a qui exerceix un tracte degradant habitual, pena de presó de 6 mesos a 2 anys.
	617	Per a qui causi una lesió no definida, arrest de 3 a 6 setmanes o multa. Per a qui pegui o maltracti d'obra sense lesió, arrest d'1 a 3 caps de setmana.
Llei 35/1995	Ajudes i assistència a les víctimes de delictes violents i contra la llibertat sexual.	
Llei 27/03	Llei reguladora de l'ordre de protecció de víctimes de la violència domèstica	El jutge determina l'ordre de protecció per a la víctima quan hi hagi indicis fundats i quan hi hagi una situació de risc.
		Obliga els organismes o entitats a informar immediatament si s'ha detectat una situació de violència domèstica, i a proporcionar ajuda en aquesta situació.
		L'audiència de l'agressor i la de la víctima s'ha de fer per separat.
		Es dictaminen mesures cautelars en situacions greus de caràcter penal, mesures de naturalesa civil amb una vigència de 30 dies.
LO 1/2004	Llei orgànica de mesures de protecció integral contra la violència de gènere	Dret a serveis d'atenció psicològica i suport social, d'emergència, d'acollida i de recuperació integral.
		Defensa jurídica especialitzada de forma immediata.
		Dret a la reducció del temps de treball, a la mobilitat geogràfica, a la suspensió de la relació laboral amb reserva del lloc de treball i l'extinció del contracte amb dret a situació legal de desocupació.
		Dret a una ajuda econòmica de pagament únic per a les víctimes que percebin rendes inferiors al 75% del salari mínim interprofessional.
		Creació de la Delegació Especial del Govern contra la Violència sobre la Dona i de l'Observatori Estatal de Violència sobre la Dona

LO 1/2004	Creació de Jutjats de Violència sobre la Dona.
	Enduriment del sistema penal previst per als tipus d'amenaques i coaccions.
	Formació en el respecte dels drets i les llibertats fonamentals i de la igualtat entre homes i dones així com en la resolució pacífica de conflictes.
	Revisió de materials educatius per eliminar estereotips i per fomentar la igualtat entre homes i dones.

Aquesta llei defineix 'violència de gènere' a l'article 1:

S'entendrà per violència exercida sobre les dones la utilitzada com a instrument per mantenir la discriminació, la desigualtat i les relacions de poder dels homes damunt les dones. Comprèn la violència física i la psicològica, incloses les agressions a la llibertat sexual, les amenaces, la coacció o la privació arbitrària de la llibertat, tant en la vida pública com privada, quan el principal factor de risc ho constitueix el fet de ser dona.

Cal aturar-se en el capítol sobre educació. En aquest capítol, es parla a l'article 4 dels principis i valors del sistema educatiu, els quals es basen en:

- Eliminació d'obstacles que dificulten la plena igualtat entre homes i dones.
- La formació en el respecte dels drets i la llibertat, basats en la igualtat entre homes i dones i en l'exercici de la tolerància i de la llibertat dins els principis democràtics de convivència.

Aquests objectius es desglossen a les diferents etapes educatives, així:

- A l'educació infantil, es contribuirà a desenvolupar en els nins i nines l'aprenentatge en la resolució de conflictes de forma pacífica.
- A l'educació primària, es contribuirà a desenvolupar en els alumnes la seva capacitat per a adquirir habilitats en la resolució pacífica de conflictes per a comprendre i respectar la igualtat entre sexes.
- A l'educació secundària obligatòria, es contribuirà a desenvolupar en els alumnes la seva capacitat per a relacionar-se amb els demés sense violència i per a conèixer, valorar i respectar la igualtat d'oportunitats d'homes i de dones.
- Al batxillerat, es contribuirà a desenvolupar en els alumnes la seva capacitat per a consolidar la seva maduresa personal, social i moral, que els permeti actuar de forma responsable i autònoma i per a analitzar i valorar críticament les desigualtats de sexe i fomentar la igualtat real i efectiva entre homes i dones.
- A l'ensenyament per a adults, es tindrà com a objectius desenvolupar activitats en la resolució pacífica de conflictes i fomentar el respecte a la dignitat de la dona i a la igualtat entre homes i dones.

A escala nacional, hem de parlar també del **IV Pla d'igualtat d'oportunitats entre homes i dones (2003-2006)**. Els plans nacionals d'igualtat s'han posat en marxa des que es va crear l'Institut de la Mujer. El primer (1988-1990) va voler assegurar la coherència de l'ordenament jurídic amb el text constitucional en matèria de protecció i garantia de la igualtat; el segon (1993-1995) tenia com a objectiu prioritari adoptar mesures per avançar des de la igualtat formal fins a la igualtat real, principalment en els àmbits de l'educació, la formació i el treball. El tercer (1997-2000) suposà la introducció de l'òptica de la igualtat en totes les polítiques del Govern i la promoció de la participació de les dones en totes les àrees de la

vida social, de manera que s'intentava promoure la integració de la dimensió de la igualtat d'oportunitats en l'aprovació, l'aplicació i el seguiment de totes les polítiques, mesures i accions realitzades (principi de transversalització, segons la IV Conferència de Beijing, 1995).⁵

El IV Pla d'igualtat d'oportunitats entre homes i dones desenvolupa una sèrie de mesures que s'adrecen a combatre les discriminacions existents i a augmentar la presència de les dones en tots els àmbits de la vida, especialment on encara és insuficient. Així, les mesures específiques s'articulen en vuit àrees prioritàries:

1. Introducció de la perspectiva de gènere en les polítiques públiques.
2. Igualtat entre homes i dones en la vida econòmica.
3. Participació en la presa de decisions.
4. Promoció de la qualitat de vida de les dones.
5. Foment de la igualtat en la vida civil.
6. Transmissió de valors i actituds igualitàries.
7. Conciliació de la vida familiar i laboral.
8. Cooperació.

Finalment, i com a marc rector a escala nacional, ens hem de referir al **II Pla integral contra la violència domèstica (2001-2004)** del Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales, Instituto de la Mujer, elaborat a partir de l'execució del I Pla. Les actuacions d'aquest II Pla s'articulen en quatre grans àrees, amb els objectius següents:

1. Mesures preventives i de sensibilització. Dins aquesta àrea es pretén sensibilitzar la societat perquè prengui consciència de la gravetat del problema i es planteja que calque en els centres escolars, així com en els mitjans de comunicació, es transmeti el valor de la no-violència i la igualtat entre sexes com a mètode per prevenir-la.
2. Mesures legislatives i de procediment. Amb aquesta àrea es vol establir un marc legal que permeti protegir les possibles víctimes dels actes violents i sancionar els qui realitzen aquests actes.
3. Mesures d'assistència i d'intervenció social. A través d'aquesta àrea es vol crear una infraestructura suficient per donar cobertura a les necessitats de les víctimes.
4. Investigació. L'objectiu d'aquesta àrea se centra a aprofundir en el coneixement sobre els actes de violència contra les dones, i estimar els costos directes i indirectes que aquesta violència produeix.

d) A escala autonòmica

A les Balears, a partir de l'Estatut d'autonomia, s'han desenvolupat un seguit de normes jurídiques amb la finalitat de complir l'esmentat article 9 de l'Estatut:

- Llei 5/2000, de 20 d'abril, de creació de l'Institut Balear de la Dona;
- Llei 6/2002, de modificació de la Llei 8/1986, de 26 de novembre, electoral de les Illes Balears.

Cal dir que, d'acord amb la Llei 7/1985, de 2 d'abril, es faculta els ajuntaments per exercir competències complementàries a les altres administracions en l'àmbit de la promoció de les dones.

⁵ IV Pla d'igualtat d'oportunitats entre homes i dones (2003-2006).

Tal com es recull en la taula següent (Institut Balear de la Dona, 2002),⁶ les actuacions a les Illes Balears s'han desplegat seguint les directrius internacionals i nacionals.

ANY	INSTÀNCIA	DOCUMENT	ÀREES PRIORITÀRIES
1992	Comissió Interdepartamental de la Dona	I Pla d'igualtat d'oportunitats per a la dona	<ul style="list-style-type: none"> • Protecció de la dona • Protecció de la família • Educació en igualtat • Reconeixement social dels valors igualitaris
1996	Comissió Interdepartamental de la Dona	II Pla d'igualtat d'oportunitats per a la dona	<ul style="list-style-type: none"> • Política • Jurídica • Formació i treball • Benestar social, educació, cultura i esport • Associacionisme i cooperació • Sensibilització
2000	Institut Balear de la Dona	Creació de l'Institut Balear de la Dona (Llei 5/2000)	
2002-2005	Consell Rector de l'Institut Balear de la Dona (aprobat pel Consell de Govern de les Illes Balears el 16 de maig de 2003)	Aprovació del III Pla d'igualtat d'oportunitats per a la dona (2002-2005)	<ul style="list-style-type: none"> • Investigació • Educació i llenguatge • Família • Salut i qualitat de vida • Associacionisme • Drets humans de les dones • Mitjans de comunicació • Oci i esport • Treball i inserció laboral • Immigració i exclusió social • Cultura • Medi ambient • Participació de la dona en la vida pública

Aquest Pla té com a objectius:

- Aconseguir a les Illes Balears la promoció de la dona en els àmbits polític, social, laboral i econòmic.
- Fer que la igualtat d'oportunitats entre homes i dones a les Illes Balears sigui una realitat.

⁶ Taula extreta del III Pla d'igualtat d'oportunitats per a la dona.

Els principis reguladors que regeixen totes les actuacions són:

- Universalitat
- Igualtat i justícia social
- Perspectiva de gènere
- Transversalitat
- Apoderament per participar en tots els àmbits de decisió política
- Investigació
- Obertura de debats socials
- Impuls a les entitats locals
- Intraestatalitat
- Transnacionalitat

Des de l'any 2003, l'Institut Balear de la Dona, amb l'aprovació d'aquest Pla i, en concret, amb la fixació de les Estratègies de prevenció i de tractament de la violència domèstica com a directriu per a l'actuació de tots els poders públics, és el centre coordinador de les ordres de protecció de violència de gènere a escala autonòmica.

Una de les prioritats de l'Institut Balear de la Dona és reduir la incidència dels casos de violència de gènere a les Illes Balears i, per això, es considera que aquest document marc pot oferir una eina per coordinar les diverses actuacions en aquest camp, la descripció i el diagnòstic de la situació, les mesures d'intervenció i els criteris d'avaluació. Així, totes les actuacions es duen a terme dins el marc d'un protocol d'acord institucional que garanteix la coordinació institucional i la normalització dels procediments.⁷

Entre els objectius bàsics de les Estratègies de prevenció i tractament de la violència domèstica, es troben conèixer la situació real de la violència domèstica a les Balears, reduir els casos de violència contra les dones i anul·lar la tolerància social vers aquest problema, dotar d'accessibilitat els recursos d'atenció a les dones maltractades i proporcionar una atenció professional, integral i coordinada a les víctimes d'aquest tipus de violència. Aquests objectius es tradueixen en les mesures següents:

- Programes de mediació escolar
- Campanyes de sensibilització públiques
- L'acolliment d'emergència per a casos urgents de violència
- L'assistència jurídica
- El suport per l'accés a habitatges
- L'atenció als homes agressors

⁷ Memòria de l'Institut Balear de la Dona, 2002.

4. Tradicions culturals que imposen la violència contra les dones

Les normes i els valors relacionats amb el gènere situen la dona en una situació d'inferioritat i de subordinació vers l'home. Aquest fet ocorre mundialment, en totes les classes socials, religions i nivells educatius. La cultura, la classe social, la geografia i la religió són, al mateix temps, variables que modulen la intensitat del codi patriarcal a cada lloc geogràfic. Nombrosos estudis afirmen que, tal com hem mencionat anteriorment, la violència de gènere té l'origen en aquestes relacions de desigualtat; especialment, quan la dona transgredeix o desafia aquestes atribucions (Shuler *et al.* 1999)⁸. Podem desglossar aquests aspectes en els punts següents:

1. **L'educació des de petites.** Aquesta àrea es configura com la pedra angular de la prevenció de totes les formes de violència; en especial, l'educació en la igualtat. Amb una educació en la igualtat entre homes i dones i amb les dinàmiques familiars democràtiques, es poden evitar les pràctiques violentes contra les dones (Alberti, N.; Matas, N.; 2001). Actualment, el rol que els és assignat, juntament amb les actituds de menyspreu i el tracte discriminatori que reben les dones des de petites –que les fa sentir-se inferiors–, s'interioritza i fa que concebin els actes de violència de gènere com una característica més del matrimoni. A Camerun, per exemple, aquestes actituds les demostra tota la família, incloent-hi la mare i les germanes.⁹
2. **El poder de les normes socials.** Tal com afirmen Alberti i Matas: "Les formes de pensar, d'entendre les relacions de gènere, s'assenten dins la cultura, creen normes i fan, fins i tot, que el control social sigui més fort que el control polític o legislatiu." Dobash *et al.* (1992) demostraren en el seu estudi que la dominació històrica dels marits sobre les dones crea un sistema de subordinació de la dona a través d'aquestes normes socials, cosa que en determina la conducta.
3. **Les normes polítiques.** És significatiu que alguns països encara ara no hagin ratificat les convencions sobre drets humans, com ara la Convenció per a l'eliminació de totes les formes de discriminació contra la dona, la qual representa el marc per revisar les lleis dels països. Hi ha països on la dona, entre altres coses, deu obediència i fidelitat al marit i també s'ha de descarregar del funcionament i l'organització de la llar.
4. **L'assimilació cultural versus la integració.** Quan les dones d'algun dels països que encara entenen, legalment, la dona com a inferior i/o com a possessió de l'home vénen a Europa, per exemple, les normes polítiques del lloc d'origen, així com les conductes i els comportaments, tenen un significat diferent. Es tracta, doncs, d'un dilema personal i social: la dona es manté en la dicotomia de ser fidel a totes les tradicions que formen part de la seva cultura o adaptar-se a les noves normes socials del lloc d'arribada. Serveix com a exemple el tema del vel a Europa; tema controvertit, ja que, si bé diferents interpretacions afirmen que en l'Alcorà el vel es recomana i no s'imposa, per algunes persones és la mostra de la submissió i de la inferioritat de les musulmanes; per altres, motiu de discriminació en tots els àmbits (laboral, educatiu, personal...). N. Nair (2002) considera que ha de ser una decisió lliure de la dona, encara que siguin diversos els motius que la impulsin a posar-se'l.
5. **L'ablació i la seva conceptualització.** La mutilació genital es practica, especialment, a països africans (Egipte, Sudan, Somàlia, Senegal...) i al sud d'Àsia. Es calcula que 135 milions de dones són sotmeses a l'ablació. Tot i que no és un precepte d'una religió con-

⁸ Shuler, D (1999). "Localizing the Global Village: Lessons from the Blackburg Electronic Village". A: R. Browne y M. Fishwick (ed.) *The Global Village: Dead or Alive?* Bowling Green, OH, Popular Press. A Bonder, G. (2002):

⁹ Font: Nacions Unides. Convenció sobre la eliminació de todas las formas de discriminación contra la mujer. [Sense data d'edició]

creta, per als països on es practica té un valor moral i simbòlic: es practica com un ritus per a la iniciació en la pubertat i la integració en la cultura, i per contreure matrimoni. Així, argumenten que es fa per mantenir la dona verge fins al matrimoni (justificació social), i perquè, mitjançant aquest ritual, la dona pertany a la comunitat de dones adultes (justificació d'inclusió social). En realitat, es lliga principalment a un desig de subordinar la dona, i té conseqüències en la salut física i mental de les nines, com ara dolor o dificultat per orinar, infertilitat, dolor o incapacitat per mantenir relacions sexuals, parts prolongats, esquinç del perineu, hemorràgies postpart, ansietat, depressió, frigidesa... A Espanya, es considera delictes a partir de la Llei orgànica 6/1985, d'1 de juliol, del poder judicial. El dia 16 d'abril es va presentar una proposició de llei que modifica la Llei orgànica, per tal de perseguir extraterritorialment la pràctica de la mutilació genital femenina.

6. **La permissivitat de la violència en l'àmbit privat i l'extensió en l'àmbit social.** Les normes socials es manifesten en la pràctica no tan sols a la llar, sinó que s'estenen a la família, a l'àmbit laboral...; fins i tot, en alguns mitjans de comunicació, es potencien. En l'àmbit familiar, el domini i el control masculí sobre els béns i, en l'àmbit macrosocial, els conceptes de titularitat/propietat de l'home vers la dona, la masculinitat lligada a l'agressió i al domini, són, segons Heise (1998), els factors atributius i justificadors de l'acceptació de la violència de gènere.
7. **Les justificacions injustificables del maltractament.** Els estudis que s'han fet a tot el món han demostrat una pauta constant de fets que desencadenen respostes violentes: no obeir el marit, replicar, negar-se a tenir relacions sexuals, no preparar els menjars a temps, no encarregar-se dels infants, no ocupar-se de la casa, fer preguntes a l'home sobre els doblers o sobre altres dones, o anar a algun lloc sense el permís de l'home, solen ser les "justificacions" que es donen davant situacions de maltractament.
8. **Els drets implícits dels marits.** El codi patriarcal entén que la dona és inferior a l'home i que, en conseqüència, l'home pot exercir l'autoritat damunt la seva dona, ja que es considera una propietat (i no un igual) en el matrimoni. Així, en moltes societats, és una convicció que l'home té dret a pegar o a intimidar físicament la dona. A l'Índia i en zones d'Àsia meridional i occidental i d'Àfrica, per exemple, es considera que l'home té dret a disciplinar la dona com ell consideri necessari. A Chiapas (Mèxic) es tracta de canviar les pràctiques d'obligar les nines de devers 10 anys a casar-se, així com canviar tradicions que toleren el maltractament de la dona.
9. **L'autorització de les dones.** El fet de rebre com a norma social i cultural que són inferiors i que aquest fet véngui reforçat per determinades lleis, fa que les dones no denunciïn aquestes situacions i que, fins i tot, les justifiquin. A Egipte, per exemple, un 80% de les dones de zones rurals que s'enquestaren varen dir que els cops eren habituals, i normalment els justificaven quan elles es negaven a mantenir relacions sexuals amb el marit.¹⁰
10. **El poder econòmic de la prostitució i la utilització en zones de pobresa.** La prostitució es configura, en determinades zones, com l'única via que queda a les famílies per aconseguir doblers per sobreviure. Segons la UNICEF, cada any van a Tailàndia més de 10.000 nines i dones que arriben de les zones més pobres i que acaben dins el negoci del sexe. Cada any, entre 5.000 i 7.000 nines nepaleses acaben exercint la prostitució a Mumbai o a Nova Delhi. A Europa, especialment als països de l'Est, aquestes pràctiques també són freqüents. Segons M. Agustín,¹¹ la prostitució forma part de la indústria del

¹⁰ Font: Nacions Unides. Convención sobre la eliminación de todas las formas de discriminación contra la mujer. [Sense data d'edició]

¹¹ "Trabajar en la industria del sexo", a: www.nodo50.org/mujeresred/laura_agustin-1.html.

sexe, en la qual trobam: bordells o cases de cites; clubs de companyia, certs bars, cerveseries, discoteques, cabarets i salons de còctels; línies eròtiques i sexe virtual per Internet; *sex shops* amb cabines privades; cases de massatges, de relax, del desenvolupament del "benestar físic" i de sauna; serveis de companyia (*call girls*); determinades agències matrimonials; alguns hotels, pensions i pisos; anuncis comercials i semicomercials en diaris i revistes i en altres formes de dimensions inferiors per aferrar o per deixar en diversos llocs (com targetes); cinemes i revistes pornogràfiques; vídeos de lloguer; restaurants eròtics; serveis de dominació o de submissió (sodomasquisme), i prostitució al carrer.

11. **El tràfic de dones i de menors.** Les Nacions Unides parlen de 4 milions de dones comprades i venudes per a matrimonis (en alguns casos, per "catàleg"), per a prostitució, per a turisme sexual o per a esclavatge. L'ONU entén el tràfic internacional de dones com el reclutament, el transport, la compra, la venda, el trasllat, l'alberg o la recepció de persones mitjançant amenaces o l'ús de la violència, el segrest, el frau, l'engany, la coerció (incloent-hi l'abús d'autoritat) o la servitud per deures, amb el propòsit de col·locar o retenir aquesta persona –de manera remunerada o no– en una feina forçada, o fent pràctiques semblants a l'esclavitud en una comunitat distinta a la que habitava aquesta persona en el moment de l'acte que en va originar la detenció.
12. **El concepte del *deshonor* i la dignitat de les dones, i la relació amb el sexe.** Cada any, segons les Nacions Unides, unes 5.000 dones moren assassinades per la família per causa de la "deshonra" d'haver estat violades. L'informe anual de la Comissió dels Drets Humans de les Nacions Unides (2000) registra aquestes matances a Bangla Desh, el Brasil, l'Equador, Egipte, l'Índia, Israel, Itàlia, Jordània, el Marroc, Pakistan, el Regne Unit, Suècia, Turquia i Uganda.
13. **La imatge social de la dona.** La "perfecció" constant es relaciona amb un efecte global en les societats desenvolupades. És una forma de pressió oculta vers les dones, a partir de la percepció i de l'acció, quant al que constitueixen els hàbits i els comportaments d'una dona actual: ser una bona mare, atendre totes les demandes dins la llar, no cometre errades en el treball i, a més, tenir un aspecte d'acord amb els cànons de bellesa establerts en la societat.

5. Els avanços en el reconeixement dels drets d'homes i dones

Com hem vist en els apartats anteriors, al llarg de la història les dones han tingut un paper diferent a l'actual. De fet, moltes dones pagaren amb la seva pròpia vida el fet de rebel·lar-se o de qüestionar les formes de discriminació que patien.

Des de la Declaració universal dels drets de l'home i del ciutadà en l'època de la Revolució Francesa, en què sorgí la idea de la igualtat entre homes i dones, les reivindicacions dels drets de la dona s'han assolit lentament; per exemple, no va ser fins a l'any 1848 que s'activà el sufragi universal (a Espanya, va ser l'any 1931).

La Constitució espanyola –com a marc de referència a l'Estat espanyol– i els diversos organismes internacionals –d'entre els quals destacam les Nacions Unides (Viena, 1993)–,¹² han fet que les administracions públiques (en un àmbit més específic) hagin apostat de manera clara per eliminar la desigualtat entre dones i homes: l'objectiu principal és la plena inte-

¹² Vegeu l'apartat 4: "Sexisme i violència contra la dona des d'una perspectiva històrica".

gració de les dones en igualtat de condicions respecte dels homes, i entenen i reafirmen que els drets humans de les dones en tot el cicle vital són inalienables i formen part indivisible dels drets humans universals.

Actualment, la comunitat internacional viu una etapa de reconeixement del problema, entès com un atemptat contra el dret a la vida, la seguretat, la llibertat, la dignitat, la integritat física i psíquica de la víctima, i un obstacle per al desenvolupament de la societat democràtica. A Europa, aquest fet es justifica mitjançant:

1. Les quatre conferències mundials sobre les dones (Mèxic, 1975; Copenhaguen, 1980; Nairobi, 1985, i Beijing, 1995), així com els documents avaluadors d'aquestes conferències.
2. Els documents elaborats en reunions organitzades sobre mesures per combatre la violència contra les dones (Viena, 1998; Colònia, 1999; Jyväskylä, 1999, Lisboa, 2000, etc.), en què es varen fer recomanacions específiques sobre mesures judicials i enquestes, i es registraren dades o recursos i serveis de rehabilitació per a les dones.
3. Documents sobre bones pràctiques per combatre la violència contra les dones, com l'informe *Legislation in the Member States of the Council of Europe in the field of violence against women* (2001) o l'*Estudio sobre las medidas adoptadas por los estados miembros de la Unión Europea para luchar contra la violencia hacia las mujeres* (2002), o, a escala nacional, a la *Guía de buenas prácticas para paliar los efectos de la violencia contra las mujeres y conseguir su erradicación* (2002), entre d'altres.
4. Programes realitzats per ONG dins el programa DAPHNE, com *Dévoiler les données cachées de la violence domestique dans l'UE* (Lobby Europeu de Dones, 1999),¹³ o la *Guía de buenas prácticas y usos forenses para combatir la violencia de género* (2001) i la *Guía de los derechos de las mujeres, víctimas de violencia familiar* (2001) (Associació Espanyola de Dones Juristes).

6. Cap a la construcció d'una democràcia paritària

Segons Alberti i Matas (2001), ens situam en l'etapa de veure, de mesurar i d'avaluar la violència domèstica acompanyada d'una voluntat política per eradicar-la.

Evidentment, en algunes societats encara es mantenen com a lleis sagrades els principis del codi patriarcal; societats en què, quan apareixen situacions d'autonomia o d'augment de la llibertat de les dones, la resposta és la (consentida) violència vers elles. Però I. Alberti i N. Matas (2001) ho deixen clar: "L'autonomia de les dones NO és la causa de la violència, encara que l'augmenta."

Així doncs, hi ha la necessitat d'una tolerància zero davant situacions de maltractament domèstic, i cal evitar que la intimitat de la llar es converteixi en l'argument dels agressors per practicar-la. Per aconseguir-ho, Bonino (2003) afirma que les actuacions han de ser pluridisciplinàries i interinstitucionals, que no s'han de basar únicament en la protecció i en la repressió, i que han de ser sostingudes per accions polítiques i educatives sobre les condicions que la generen, especialment el model desigualitari de relacions de gènere. Així mateix, cal donar importància a la seguretat i a la protecció immediata de la víctima i, al mateix temps, a l'educació dels agressors, de manera que s'han d'utilitzar la prevenció, la detecció primerenca, la rehabilitació i el disseny d'estratègies específiques per tenir dins les societats homes no violents. Tot això s'ha de

¹³ Dóna a conèixer les dades ocultes de la violència domèstica a la Unió Europea.

treballar en tots els àmbits de la socialització: la família, l'escola, el grup d'iguals, els mitjans de comunicació...

Finalment, cal destacar les paraules d'Alberti i Matas (2001):

Tanmateix, les mentalitats no canvien al mateix ritme amb què es produeixen els canvis polítics, i les idees i creences del codi patriarcal es mantenen en una bona part dels ciutadans, que, si bé viuen en societats democràtiques en les quals políticament s'ha declarat la igualtat de drets entre els dos gèneres, han estat socialitzats sota formes tradicionals i desiguals d'entendre les relacions entre els homes i les dones. Amb la instauració de la democràcia el patriarcat ha perdut la seva legitimitat, però les mentalitats encara segueixen sent patriarcales. (pàg. 64)

7. MANUAL DE BONES PRÀCTIQUES

Orientacions i recomanacions

Les orientacions i les recomanacions que es fan a escala internacional per eradicar la violència de gènere giren al voltant dels àmbits de treball de cada una de les conferències mundials sobre les dones. A partir de les reflexions, les propostes de millora i les conclusions fetes en aquestes conferències, es marquen els eixos dels plans i de la legislació que es posa en marxa en l'àmbit nacional i en l'autonòmic. Actualment, aquestes recomanacions i orientacions són les següents:

SENSIBILITZACIÓ. Coordinar els organismes públics i els privats; integrar totes les campanyes dins un pla general; coordinar el treball nacional amb el local, elaborar campanyes dirigides a rompre el silenci de les dones, a conscienciar la població en general i a estimular el debat dins la societat; conscienciar la societat i emprar la informació per prevenir; sensibilitzar la població per ajudar les víctimes; implicar-hi les escoles i crear campanyes especials adreçades a la infància i a la joventut; crear centres especialitzats, i col·laborar activament en les conferències mundials sobre les dones.

EDUCACIÓ. Ensenyar a construir la igualtat en la pràctica a través d'experiències de col·laboració entre nins i nines basades en el respecte mutu; incloure la lluita contra el sexisme i la violència en el currículum escolar; afavorir la superació dels diversos components del sexisme i de la violència de gènere, de manera que s'estimulin canvis cognitius, emocionals i de comportament; integrar la lluita contra el sexisme des d'una perspectiva més àmplia: la defensa dels drets humans; desenvolupar procediments educatius que permetin dur a la pràctica els objectius exposats; proporcionar als centres educatius les condicions que permetin dur a la pràctica programes específics per prevenir la violència contra les dones, i integrar la prevenció, per tal que es realitzi des de l'educació, amb la qual s'ha de dur a terme en tots els contextos des d'on s'estructura la societat.

FORMACIÓ ESPECÍFICA. Ajudar la cooperació interinstitucional i ser sotmesa a una avaluació contínua; donar informació i atenció a les víctimes de la violència per part de la policia, i permetre que cooperin els diferents àmbits i que la formació combini la part teòrica amb els continguts pràctics; recomanar als metges mantenir-se alerta davant la possibilitat de la violència domèstica com a factor causant de malalties i de lesions.

RECURSOS I SERVEIS ESPECIALS PER A LES VÍCTIMES. Centres d'informació i d'assessorament disponibles a tot Europa; crear centres d'acollida per a dones víctimes i per als fills i filles, serveis d'emergència per assistir les víctimes 24 hores al dia, i línies telefòniques gratuïtes d'atenció a les víctimes; elaborar guies de recursos sobre els serveis disponibles; crear llocs web oficials per divulgar informació oficial; disposar d'unitats específiques d'a-

tenció i de protecció a les dones víctimes que ofereixin ajuda tant psicològica com jurídica; fer cursos de formació dirigits a les víctimes de la violència per afavorir-ne la inserció i la capacitació laboral; disposar d'un protocol sanitari d'atenció a les víctimes i d'un protocol de coordinació d'actuacions de les diferents instàncies oficials que treballen en violència domèstica.

MESURES ESPECÍFIQUES DIRIGIDES A LA REHABILITACIÓ DELS AGRESSORS. No s'han d'emprar com a substituïdores de mesures judicials; cal garantir la seguretat de la víctima en tot moment; les víctimes han de rebre informació sobre l'estructura del programa i els canvis en l'agressor; garantir una actuació immediata quan se sospita d'una situació de risc per a la víctima; conèixer per part dels professionals que hi treballen les característiques que normalment s'associen a conductes violentes; establir una durada màxima dels programes a 12 mesos, basats en investigacions i en avaluacions contínues dels programes, i entesos com una acció coordinada i multidisciplinària.

MESURES LEGALS, JUDICIALS I POLICIALS. Haver firmat els principals instruments internacionals de drets humans i els específics de violència domèstica; considerar la violència física, sexual i psicològica com a delictes o falta; disposar d'un procediment jurídic específic per donar màxima celeritat als casos de violència domèstica; establir una norma que permeti entrar en el domicili on conviu la víctima i l'agressor sense necessitat d'una autorització judicial prèvia, sempre que l'agressor hagi estat condemnat.

ENQUESTES I INVESTIGACIÓ. Fer enquestes en grans sectors exclusivament sobre violència domèstica, per tal de conèixer el tipus de violència, les causes i les conseqüències; incloure preguntes sobre violència domèstica en les enquestes nacionals, i fer enquestes per avaluar les mesures encaminades a eradicar la violència.

REGISTRES SOBRE VIOLÈNCIA CONTRA LES DONES. Crear un marc comú per recollir dades i presentar estadístiques, que cal recollir de manera sistemàtica en els centres d'emergència, d'acollida i d'assessorament; utilitzar registres oficials en els treballs d'investigació sobre la violència contra les dones; donar a conèixer els resultats a la població; elaborar estadístiques específiques presentades de manera mensual i anual mitjançant publicacions concretes en un lloc web o en diferents projectes.

8. Recursos didàctics

ALONSO VAREA, J. M.; FONT, P.; VAL, A.; RODRÍGUEZ, J. (1999). *Ep! No badis! Programa de prevenció de l'abús sexual i altres maltractaments infantils.*

Programa dirigit a educació primària per prevenir l'abús sexual i altres maltractaments infantils amb l'objectiu d'incorporar-se en un marc ampli d'educació afectiva i sexual, i potenciar una visió positiva i completa de la sexualitat humana.

INSTITUTO DE LA MUJER. *Protocolo Sanitario ante los Malos Tratos Domésticos.*

El protocol té l'objectiu de fixar pautes d'actuació que el professional sanitari ha de seguir davant una persona maltractada que acudeix als serveis sanitaris, tant en l'àmbit privat com en l'àmbit públic. Pot servir com a "debriefing" de senyals d'alerta.

INSTITUTO DE LA MUJER. *Cuadernos de Educación no Sexista.*

Conjunt de quaderns educatius que s'adrecen fonamentalment a educadors i que tracten d'eliminar els estereotips sexistes en l'educació. Tots són gratuïts i, des del núm. 5 al 9, es poden baixar a través del web del Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales (www.mtas.es/mujer/pubcuad.htm).

- *Elige bien: un libro sexista no tiene calidad.* Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Instituto de la Mujer, 1996. (Núm. 4.)
- *Cómo orientar a chicas y chicos.* Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Instituto de la Mujer, 1997. (Núm. 5.)
- *Educar en relación.* Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Instituto de la Mujer, 1998. (Núm. 6.)
- *Prevenir la violencia. Una cuestión de cambio de actitud.* Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Instituto de la Mujer. (Núm. 7.)
- *En femenino y en masculino.* Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Instituto de la Mujer, 1999. (Núm. 8.)
- *Elige tu deporte.* Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Instituto de la Mujer. (Núm. 9.)
- *No te pierdas ser tu en la red.* Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Instituto de la Mujer. (Núm. 10.)
- *Relaciona. Una propuesta ante la violencia.* Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Instituto de la Mujer, 2001. (Núm. 11.)
- *La actividad científica en la cocina. Educación Primaria.* Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Instituto de la Mujer, 2002. (Núm. 12.)
- *La química en la cocina. Propuesta didáctica para educación secundaria.* Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Instituto de la Mujer, 2002. (Núm. 13)
- *Tratar los conflictos en la escuela sin violencia.* Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Instituto de la Mujer, 2002. (Núm. 14.)
- *El misterio del chocolate en la nevera.* Educación Primaria. Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Instituto de la Mujer, 2003. (Núm. 15.)
- *Los saberes de cada día. Educación Secundaria Obligatoria.* Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Instituto de la Mujer, 2003. (Núm. 16.)

JIMÉNEZ ARAGONÉS, P.; GORRATXATEGI, M.; DE HARO, I. (1999). *Materiales didácticos para la prevención de la violencia de género. Unidades Didácticas (Educación Primaria, Educación*

Secundaria y Educación Personas Mayores). Consejería de Educación y Ciencia, Instituto Andaluz de la Mujer, Junta de Andalucía.

Són tres unitats didàctiques sobre la prevenció del maltractament a les escoles en diferents etapes educatives. Tracta temes de definició de violència de gènere, d'enfocaments, d'estudis actuals i de guia per al professorat, mites, orientacions, bibliografia i recursos.

NACIONES UNIDAS. *Violencia contra la mujer.* (www.pnud.cl/generoc.htm).

L'objectiu del projecte és desenvolupar les recomanacions de política pública en materials de prevenció i atenció de la violència familiar, a partir de diverses experiències en l'àmbit educacional i de la salut. Es treballa fent seminaris i debats sobre el tema de la violència contra la dona a partir d'experiències i iniciatives escolars (el projecte es fa d'agost del 2003 a juliol del 2004).

ORTEGA RUÍZ, R. et al. (1998). *La convivencia escolar: qué és y cómo abordarla. Programa educativo de prevención de maltrato entre compañeros y compañeras.* Consejería de Educación y Ciencia. Junta de Andalucía.

Programa que té, entre d'altres, l'objectiu de l'educació en valors democràtics, el foment de la tolerància o l'educació per a la pau. Conté el programa educatiu, així com orientacions sobre la formació del professorat, el treball en famílies o la coeducació. Es pot consultar el text complet a: www.juntadeandalucia.es/averroes/publicaciones/valores/convivencia.pdf

PROYECTO ATLÁNTIDA. www.proyecto-atlantida.org.

El projecte Atlántida és una plataforma d'experiències per a l'organització democràtica. Dins el lloc web hi podem trobar documents, experiències, materials, recursos de temàtica referent a la convivència, la família, l'educació en valors, la resolució de conflictes...

9. Adreces web

BOSTON WOMEN'S HEALTH BOOK COLLECTIVE

www.ourbodiesourselves.org

DIRECCIÓN GENERAL DE LA MUJER DE CANTABRIA

<http://www.mujerdecantabria.com>

CONSEJERÍA DE BIENESTAR SOCIAL CASTILLA-LA MANCHA

<http://www.jccm.es/social/prog.htm>

CONSEJERÍA DE SANIDAD Y BIENESTAR SOCIAL DE CEUTA

<http://www.ciceuta.es>

CONSEJERÍA DE TRABAJO, CONSUMO Y POLÍTICA SOCIAL DE MURCIA

<http://www.carm.es/ctra/politicassocial/>

DIRECCIÓN GENERAL DE LA MUJER DE CASTILLA Y LEÓN

<http://www.jcyl.es/jcyl/csbs/dgmio>

DIRECCIÓN GENERAL DE LA MUJER DE EXTREMADURA

<http://www.juntaex.es/conserjerias/cit/home.html>

DIRECCIÓN GENERAL DE LA MUJER DE LA COMUNIDAD DE MADRID

<http://www.madrid.org>

GENERALITAT VALENCIANA

<http://www.gva.es>

GOBIERNO DE LA RIOJA

www.larioja.org/web/centrales/servicios_sociales/mujer.htm

DIRECCIÓN GENERAL DE SERVICIOS SOCIALES SERVICIO DE INFANCIA, MUJER Y FAMILIA. ÁREA DE LA MUJER. LA RIOJA

http://www.larioja.org/web/centrales/servicios_sociales/mujer.htm

EDUALTER

www.edualter.org

Xarxa de recursos en educació per a la pau, el desenvolupament i la interculturalitat.

INSTITUT BALEAR DE LA DONA

<http://www.ibdona.caib.es>

En aquest lloc es pot trobar tant una guia de les publicacions i les activitats de l'Institut com algunes d'aquestes publicacions en format electrònic.

INSTITUT CATALÀ DE LA DONA

<http://www.gencat.net/icdona/>

INSTITUTO ANDALUZ DE LA MUJER

<http://www.iam.juntadeandalucia.es>

INSTITUTO ARAGONÉS DE LA MUJER

<http://portal.aragob.es/>

INSTITUTO CANARIO DE LA MUJER

<http://www.icmujer.org>

INSTITUTO DE LA MUJER DE EXTREMADURA

<http://www.mujerextremadura.com>

INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA

www.ine.es

INSTITUTO NACIONAL DE LA MUJER

www.mtas.es/mujer/

S'hi poden recollir els quaderns d'educació d'adults De Otra Manera, en l'apartat "Publicacions".

INSTITUTO NAVARRO DE LA MUJER

<http://www.cfnavarra.es/inam>

INSTITUTO VASCO DE LA MUJER

www.amakunde.es

MALOS TRATOS

www.malostratos.com

És un projecte sense ànim de lucre, concebut amb l'únic objectiu de col·laborar amb totes les persones que es troben en situacions de maltractament. Hi ha recursos com bibliografia, definicions, articles, lleis...

MINISTERIO DE TRABAJO Y ASUNTOS SOCIALES

Revisió de la IV Conferència Mundial de la Dona a Beijing

www.mtas.es/mujer/beijing.htm

MUJERES EN RED

www.mujeresenred.net

MUJER ACTUAL

www.webmujeractual.com

ORGANIZACIÓ MUNDIAL DE LA SALUT

www.who.int/pub/es/

SEMINARI CIUTAT I IGUALTAT

www.cityandequality.org

SENAT

www.elsenado.com

SERVICIO GALEGO DE IGUALDADE

<http://www.xunta.es/auto/sgj/index.html>

THEMIS

www.themis.matriz.net/home.html

UNESCO

www.unesco.org/culture/women

VICECONSEJERÍA DE LA MUJER DE MELILLA

<http://www.camelilla.es>

10. Bibliografia

Violència domèstica en general:

ALBERDI, I.; MATAS N. (2002). *La Violencia Domèstica. Informe sobre els maltractaments a dones a Espanya*. [Ed. electrònica: www.estudios.lacaixa.es/]

BONINO, L. (2003). "Masculinidad hegemònica e identidad masculina". A: *Dossiers Feministes*, 6. Seminari d'Investigació Feminista de la Universitat Jaume I, Espanya.

BONDER, G. (2002). *Las nuevas tecnologías de la información y las mujeres: reflexiones necesarias*. Unidad Mujer y Desarrollo. Proyecto CEPAL- GTZ, Santiago de Chile, 2002. Serie Mujer y Desarrollo, núm 39.

COORDINADORA ESTATAL DE MUJERES ABOGADAS. (1994). *Violencia contra las mujeres: libro de ponencias*. Congreso Estatal de Mujeres Abogadas. Palma: Universitat de les Illes Balears.

DEFENSOR DEL PUEBLO. (1998). *La violencia doméstica contra las mujeres (informe, estudios y documentos)*. Madrid: Defensor del Pueblo.

ECHEBURUA, E. (1998). *Manual de violencia familiar*. Madrid: Siglo XXI.

GARCÍA CUENCA, M. et al. (2003). *Manual sobre la violencia contra las mujeres: guía de información para la mujer en una situación de abuso*. Aldaia: Direcció General de la Dona, Ajuntament d'Aldaia.

INSTITUT BALEAR DE LA DONA. (2003). *El laberint del minotaure... i el fil d'Ariadna. L'exposició*. Govern de les Illes Balears - Institut Balear de la Dona.

INSTITUT BALEAR DE LA DONA. (2002). *Estratègies de prevenció i tractament de la violència domèstica*. Palma: Conselleria de Benestar Social.

INSTITUTO ANDALUZ DE LA MUJER. (2003). *Medios de comunicación y violencia contra las mujeres*. Consejería de la Presidencia.

INSTITUTO DE LA MUJER. *Violencia Contra las Mujeres.* Salud XII. Ministerio de Trabajo y Servicios Sociales.

GARCÍA MORENO, C. *Problemas como el de la violencia contra la mujer.* Uruguai. (Public. Ocasional, 6.)

LORENTE ACOSTA, M. (2001). *Mi marido me pega lo normal. Agresión a la mujer: realidades y mitos.* Barcelona: Crítica.

MONTERO, A. (2001). "Síndrome de Adaptación paradójica a la violencia doméstica: una propuesta teórica". A: *Clínica y Salud*, vol. 12, núm. 1, pàg. 371/39.

NACIONES UNIDAS. *Convención sobre la eliminación de todas las formas de discriminación contra la mujer* [sense data d'edició.]

SARASUA, B. (2000). *Violencia en pareja.* Màlaga: Aljibe.

VARELA, N. (2002). *Íbamos a ser reinas. Mentiras y complicidades que sustentan la violencia contra las mujeres.* Barcelona: Ediciones B.

VIGARELLO, G. (1999). *Historia de la violación siglos XVI-XIX.* Madrid: Cátedra. (Feminismos, 55.)

Violència domèstica i el seu tractament a l'escola:

BARRAGÁN, F. (coord.); DE LA CRUZ, J. M.; DOBLÁS, J. J.; PADRÓN, M. M. (2001). *Violencia de género y curriculum. Un programa para la mejora de las relaciones interpersonales y la resolución de conflictos.* Màlaga: Aljibe.

CONSEJERÍA DE EDUCACIÓN Y CIENCIA DE LA JUNTA DE ANDALUCÍA. *Valores y género en el proyecto de centro; material de apoyo para la elaboración de Proyectos de Centro desde una perspectiva coeducativa.*

DÍAZ-AGUADO, M. J.; MARTÍNEZ ARIAS, R. (2001). *La construcción de la igualdad y la prevención de la violencia contra la mujer desde la educación secundaria.* Madrid: Instituto de la Mujer. Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales.

FERNÁNDEZ PONCELA, A. M. (2002). *Estereotipos y roles de género en el refranero popular. Charlatanas, mentirosas, malvadas y peligrosas. Proveedores, maltratadores, machos y cornudos.* Barcelona: Anthropos.

GRUP LLUNA PLENA. (2002). *Carpeta coeducadora: materials didàctics per a l'ESO.* Barcelona: Generalitat de Catalunya. Institut Català de la Dona.

HERNÁNDEZ DE FRUTOS, T.; CASARES GARCÍA, E. (2002). *Aportaciones teórico-prácticas para el conocimiento de actitudes violentas en el ámbito escolar.* Navarra: Instituto Navarro de la Mujer.

JIMÉNEZ ARAGONÉS, P. (2002). *Materials didàctics per a la prevenció de la violència de gènere. Unitat didàctica per a Educació Primària.* Palma: STEI-i.

MASSIP, J. ; MARTÍNEZ, C. (2002). *Violència domèstica, quaderns per a professionals "petits passos que es poden convertir en passos de gegant".* Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

MEBES, M. (1994). *Ni un besito a la fuerza.* Bilbao: Maite Canal.

MIEDZIAN, M. (1995). *Chicos son, hombres serán: Cómo romper los lazos entre masculinidad y violencia.* Madrid: Horas y Horas. (Cuadernos Inacabados, 17.)

RUÍZ, G.; FAWCETT, G. (1999). *Rostros y máscaras de la violencia. Un taller sobre amistad y noviazgo. Manual para instructores (as)*. IMIFAP, A. C. México: Editorial IDEAME.

SANTANER, N. (1996). *La situación de la mujer en los centros educativos de las Islas Baleares*. Palma: Escola de Formació en Mitjans Didàctics.

Quaderns d'educació no sexista:

BONAL, X. ; TOMÉ, A. (1997). *Construir la escuela coeducativa. La sensibilización del profesorado*. Universitat Autònoma de Barcelona. Institut de Ciències de l'Educació.

CODINA, P. et al. (1994). *Educació no sexista. Experiències educatives*. Barcelona: Graó.

GOBIERNO DE LA RIOJA (2002). *II Plan integral contra la violencia doméstica 2001-2004*. Logronyo.

INSTITUTO DE LA MUJER. *En femenino y en masculino*. Madrid: 2000. (Cuadernos de Educación no Sexista.)

SUBIRATS, M. *Rosa y azul: la transmisión de los géneros en la escuela mixta*. Madrid: Ministerio de Cultura, 1988. (Estudios, 19.)

SUBIRATS, M.; TOMÉ, A. (1992). *Pautas de observación para el análisis del sexismo en el ámbito educativo*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona. Institut de Ciències de l'Educació. (Dona i Educació, 2.)

Cultura i violència domèstica:

BESSIS, SOPHIE. (1997). "Mujeres del Magreb. Lo que está en juego". A: *Anales de la Historia Contemporánea*, 13. (Publicat el febrer de 1998.)

CARMONA GONZÁLEZ, A. "Ley islámica y derecho positivo". A: *Anales de la Historia Contemporánea*, 13 (1997). (Publicat el febrer de 1998, pàg. 25-32.)

GENERALITAT DE CATALUNYA. (2002). *Protocol d'actuacions per a prevenir la mutilació genital femenina*. Barcelona: Secretaria per a la Immigració.

GOVERN DE LES ILLES BALEARS. CONSELLERIA DE BENESTAR SOCIAL. (2001). *Els immigrants extracomunitaris a la comunitat de les Illes Balears*. Palma.

LATHION, S. "Presencia del Islam en Europa: la mujer musulmana en España". A: Pérez Canto, P. (dir.), *También somos ciudadanos*, UAM, pàg. 351-368.

MAQUEIRA, V.; GUGORIO, C.; GUTIÉRREZ, E. "Políticas públicas, género e inmigración". A: Pérez Canto, P. (dir.), *También somos ciudadanos*. UAM.

MAQUEIRA, V.; SÁNCHEZ C. (comp.) (1990). *Violencia y sociedad patriarcal*. Madrid: Pablo Iglesias.

NAIR, N. (2002). "Multiculturalitat i principi d'igualtat. Les dones musulmanes en els països europeus". Conferència impartida en les Jornades sobre Multiculturalitat i Estrangeria. Universitat del País Basc. (Abril de 2002.)

RUÍZ, C. "El código marroquí del estatuto personal y su reforma de 1993". A: *Mujeres, democracia y desarrollo en el Magreb*. Madrid: Pablo Iglesias.

Polítiques, guies i plans per a la igualtat:

ÁLVAREZ, A. (1998). *Guía para mujeres maltratadas*. Madrid: Consejo de la Mujer de la Comunidad de Madrid.

ÁLVAREZ ÁLVAREZ, P. (2001). *Generando igualdad. Guía para la incorporación del enfoque de género en actuaciones y programas*. Vitòria: Diputación foral de Álava.

ANDALUCÍA. *Plan de Actuación del Gobierno Andaluz para avanzar en la erradicación de la violencia contra las mujeres (1998-1999)*.

CASAS, J. L. (sense any d'edició). *Políticas de igualdad de oportunidades para las mujeres. Guía didáctica*. Madrid: Instituto de la Mujer.

COMISSIÓ EUROPEA. OFICINA DE PUBLICACIONES OFICIALES DE LES COMUNITATS EUROPEES. *Igualdad de derechos y oportunidades para mujeres y hombres en la Unión Europea*. Luxemburg.

COMISSIÓ EUROPEA. OFICINA DE PUBLICACIONES OFICIALES DE LES COMUNITATS EUROPEES. (1996). *Helios II. Guía europea de buena práctica*. Luxemburg.

COMUNIDAD DE MADRID. DIRECCIÓN GENERAL DE LA MUJER. (2002). *IV Plan de igualdad de oportunidades de mujeres y hombres de la Comunidad de Madrid, 2002-2005*. Madrid.

DIPUTACIÓN FORAL DE BIZCAIA (2002) *I Plan municipal de acción positiva de Ortuella 2002-2007*. Ortuella: Ayuntamiento de Ortuella.

FEDERACIÓN ESPAÑOLA DE MUNICIPIOS Y PROVINCIAS. DEPARTAMENTO DE BIENESTAR Y ASUNTOS SOCIALES. ÁREA DE LA MUJER (2001). *Situación actual de las políticas de igualdad en el ámbito municipal*. Madrid.

GANZENMÜLLER ROIG, C. (1999). *La violencia doméstica: regulación legal y análisis sociológico y multidisciplinar*. Barcelona: Bosch.

GENERALITAT DE CATALUNYA. INSTITUT CATALÀ DE LA DONA. (1998). *10 anys de polítiques públiques per a la igualtat a Catalunya*. Barcelona.

GENERALITAT VALENCIANA. DIRECCIÓ GENERAL DE LA DONA. (2001). *Pla per a la igualtat d'oportunitats entre homes i dones, 2001-2004*. València.

GOBIERNO DEL PRINCIPADO DE ASTURIAS. INSTITUTO ASTURIANO DE LA MUJER. *IV Plan de acción positiva para las mujeres del Principado de Asturias*. Astúries.

GOVERN BALEAR. CONSELLERIA DE CULTURA, EDUCACIÓ I ESPORTS. (1990). *Pla d'igualtat d'oportunitats per a la dona*. Palma.

GOVERN BALEAR. CONSELLERIA DE PRESIDÈNCIA. COMISSIÓ INTERDEPARTEMENTAL DE LA DONA. (1997). *II Pla d'igualtat d'oportunitats per a la dona*. Palma.

GOVERN DE LES ILLES BALEARS. CONSELLERIA DE BENESTAR SOCIAL, INSTITUT BALEAR DE LA DONA. (2002). *Memòria dels poders públics any 2000 en matèria d'igualtat*. Palma.

INSTITUT BALEAR DE LA DONA. (2002). *Estratègies de prevenció i tractament de la violència domèstica*. Palma: Conselleria de Benestar Social.

GOVERN DE LES ILLES BALEARS. CONSELLERIA DE BENESTAR SOCIAL, INSTITUT BALEAR DE LA DONA. (2003). *Memòria dels poders públics any 2001 en matèria d'igualtat*. Palma.

GOVERN DE LES ILLES BALEARS. CONSELLERIA DE BENESTAR SOCIAL, INSTITUT BALEAR DE LA DONA. (2003). *Memòria dels poders públics any 2002 en matèria d'igualtat*. Palma.

INSTITUT BALEAR DE LA DONA. (2004). *III Pla d'actuació per a la igualtat d'oportunitats entre homes i dones 2002-2005*. Palma.

INSTITUTO DE LA MUJER. (1998). *I Plan de acción contra la violencia doméstica (1998-2000)*. Madrid: Ministerio de Asuntos Sociales. Instituto de la Mujer.

INSTITUTO DE LA MUJER. (2001). *II Plan contra la Violencia Doméstica 2001/2004*. Madrid. Ministerio de Asuntos Sociales. Instituto de la Mujer.

INSTITUTO DE LA MUJER. (2003). *Plan para la igualdad de oportunidades entre mujeres y hombres, 2003-2006*. Barcelona.

INSTITUTO DE LA MUJER. (2002). *Guía de buenas prácticas para paliar los efectos de la violencia contra las mujeres y conseguir su erradicación*. Madrid. Ministerio Trabajo y Asuntos Sociales.

JUNTA DE CASTILLA Y LEÓN. CONSEJERÍA DE SANIDAD Y BIENESTAR SOCIAL. (2002). *I Plan de igualdad de oportunidades entre mujeres y hombres en Castilla y León. 2002-2005*. Valladolid.

MAGRO SERVET, V. (coord.) (2002). *¿Qué debe hacer una mujer maltratada ante una agresión? Guía para profesionales ante el maltrato e informativa para mujeres maltratadas*. València: Bancaja.

MARTÍN MARÍA, B. et al. (2003). *Defiende tus derechos. Guía práctica para mujeres maltratadas*. Madrid.

MINISTERIO DE TRABAJO Y ASUNTOS SOCIALES. INSTITUTO DE LA MUJER. (2003). *IV Plan de la igualdad de oportunidades entre mujeres y hombres 2003-2006*. Madrid.

PARLAMENTO VASCO. (2003). *Respuesta institucional a la violencia contra las mujeres en la CAPV*. Vitòria.

RAMIRO HERRERA, C. (2000). *Guía de prevención de violencia de género*. Madrid. Mujeres Jóvenes.

ROSSILLI, M. (coord.) (2001). *Políticas de género en la Unión Europea*. Madrid: Narcea.

RINCÓN, A. (coord.) (2000). *Convención sobre la eliminación de todas las formas de discriminación contra la mujer y protocolo facultativo*. Bilbao: Emakunde. Instituto Vasco de la Mujer. (Guía, 9.)

SERVICIO CANARIO DE SALUD. *Protocolo de facilitación de la detección de malos tratos a mujeres y menores*. Consejería de Sanidad y Consumo. Gobierno de la Comunidad Autónoma de Canarias.

WALKER, P. et al. (1998). *Informe sobre casas de acogida para mujeres que sufren malos tratos*. Madrid: Ministerio de Cultura. Instituto de la Mujer.

Maltractament sexual: concepte i tractament

CANTÓN DUARTE, J. (2000). *Guía para la evaluación del abuso sexual infantil*. Madrid: Pirámide.

CLARAMUNT, M. C. (2000). *Abuso sexual en mujeres adolescentes*. San José (Costa Rica): Organización Panamericana de la Salud.

LÓPEZ SÁNCHEZ, F. (1994). *Abusos sexuales a menores: lo que recuerdan de mayores*. Madrid: Ministerio de Asuntos Sociales.

LORENTE ACOSTA, M. (1998). *Agresión a la mujer, maltrato, violación y acoso: entre la realidad social y el mito cultural*. Granada: Comares.

Protecció de la dignitat de la dona i l'home al treball. Codi de conducta sobre les mesures per a combatre l'assetjament sexual. València. [Sense autor.]

VIGARELLO, G. (1999). *Historia de la violación: siglos XVI-XX*. Madrid. Cátedra. Instituto de la Mujer.

11. Glossari ¹⁴

Acció positiva. Mesures que s'adrecen a un grup determinat, amb les quals es pretén suprimir i prevenir una discriminació o compensar els desavantatges que resulten d'actituds, de comportaments i d'estructures existents. En ocasions, s'anomenen mesures de discriminació positiva.

Agressió sexual. Conductes sexuals que utilitzen la força o la intimidació, és a dir, conductes que atempten contra la llibertat sexual de les persones i que inclouen violència o intimidació.

Anàlisi per gènere. Estudi de les diferències entre homes i dones de condicions, necessitats, índex de participació, accés als recursos i desenvolupament, control d'actius, poder de presa de decisions, etc., degudes als rols que tradicionalment se'ls han assignat.

Anàlisi d'acord amb el gènere (o anàlisi amb perspectiva de gènere). Anàlisi i avaluació de polítiques, de programes i d'institucions quant a la manera com s'apliquen criteris relacionats amb el gènere.

Androcentrisme. Consideració del mascle com a centre i mesura de totes les coses.

Assetjament sexual. Comportament verbal o físic de naturalesa sexual, no desitjat per la persona que el pateix, que es desenvolupa en diferents espais de la vida quotidiana, aprofitant una situació de superioritat o de companyia, i que repercuteix en les condicions de l'entorn (laboral o educatiu), que converteix en hostils, intimidadores i humiliants, i afecta el rendiment i el benestar de la persona assetjada.

Centre d'acollida (també anomenat refugi, centre de crisi, llar de dones...). Lloc segur on poden acudir dones i infants víctimes de maltractaments.

Coeducació. Mètode d'intervenció educativa que es basa en el reconeixement de les potencialitats i de les individualitats d'infants, independentment del sexe. La coeducació, per tant, va més enllà de l'educació mixta i suposa educar des de la igualtat de valors de les persones.

Democràcia paritària. Concepte de societat integrada a parts iguals per dones i per homes, en la qual la representació equilibrada d'ambdós sexes en les funcions de decisió de la política és una condició prèvia al dret de ciutadania ple i en peu d'igualtat, i en el qual unes taxes de participació similars o equivalents (entre el 40% i el 60%) de dones i homes en el conjunt del procés democràtic és un principi de democràcia.

Desigualtat de gènere. Diferència entre dones i homes (per causa de la mateixa condició sexual) en qualsevol àmbit pel que fa als nivells de participació, accés als recursos, drets, remuneració o beneficis.

Discriminació directa. Situació en què es tracta una persona de manera menys favorable per motiu del sexe.

Discriminació indirecta. Situació en què una llei, un reglament, una política o una pràctica, aparentment neutral, té un impacte desproporcionadament advers sobre els membres d'un sexe o de l'altre, llevat que la diferència de tracte es pugui justificar per factors objectius.

¹⁴ Els continguts d'aquest glossari es varen elaborar a partir de les definicions proposades en el glossari *100 palabras para la igualdad*, de la Comissió Europea per a la Igualtat d'Oportunitats (1998), i a partir de la informació obtinguda en els llocs web de Mujeres en Red (<http://www.nodo50.org/mujeresred/vocabulario.html>).

Empoderament (o capacitat). Procés d'accés als recursos i al desenvolupament de les capacitats personals (de les dones) per augmentar-ne la participació activa en els processos de presa de decisions i d'accés al poder econòmic, social i polític. També inclou un altra dimensió: la presa de consciència del poder que, individualment i col·lectiva, tenen les dones, i que té a veure amb la recuperació de la pròpia dignitat com a persones.

Espai domèstic. S'identifica amb l'àmbit reproductiu, amb l'espai de la "inactivitat", on tenen lloc la criança, els afectes i la cura de les persones dependents, es a dir, allà on es cobreixen les necessitats personals. En aquest espai tradicionalment és on han estat les dones.

Espai privat. És l'espai i el temps propi que no es dona a altres persones, que es té per un/a mateix/a, allunyat de l'espai domèstic o públic. És l'espai en què les persones es cultiven per projectar-se després a l'àmbit públic.

Espai públic. S'identifica amb l'àmbit productiu, amb l'espai de l'activitat, on té lloc la vida laboral, social, política i econòmica. És el lloc de participació en la societat i del reconeixement. En aquest espai tradicionalment és on han estat els homes.

Gènere. Concepte que fa referència a les diferències socials (per oposició a les biològiques) entre homes i dones, les quals han estat apreses, canvien amb el temps i presenten grans variacions tant entre diverses cultures com dins una mateixa cultura.

Igualtat de gènere. Situació en què tots els éssers humans són lliures per desenvolupar les capacitats personals i per prendre decisions, sense les limitacions imposades pels rols tradicionals, i en què es tenen en compte, es valoren i es potencien igualment les diverses conductes, aspiracions i necessitats de dones i d'homes.

Igualtat d'oportunitats entre dones i homes. Principi d'igualtat de drets i de tracte entre dones i homes.

Indicadors de gènere. Variables d'anàlisi que descriuen la situació de dones i d'homes en la societat. El coneixement de la realitat social, laboral, formativa i econòmica des d'una perspectiva de gènere requereix utilitzar aquests indicadors que faciliten la comparació entre la presència de dones i d'homes, i identifiquen diferències que poden alimentar estereotips. La desagregació de les dades per gènere és un indicador bàsic que dona pas a altres indicadors explicatius de la realitat.

Mainstreaming (transversalització de gènere). És un terme que s'utilitza per designar la integració de les polítiques específiques en matèria d'igualtat d'oportunitats a les polítiques generals, de tal manera que el principi d'igualtat se'n constitueixi com a eix vertebrador. (Vegeu també "transversalitat".)

Maltractament de dones. Violència que és exercida contra les dones per la parella (o l'exparella). Freqüentment, s'empra el terme "violència domèstica" per referir-se a aquest problema, tot i que, en realitat, aquest terme es refereix a un problema més ampli.

Misogínia. Terme format per les arrels gregues *miseo*, que significa 'odiar', i *gyne*, la traducció de la qual és 'dona'. Es refereix a l'odi, al rebuig, a l'aversion i al menyspreu dels homes envers les dones i, en general, envers tot el que es relaciona amb la feminitat. Aquest sentiment d'odi freqüentment té una continuïtat en opinions o creences negatives sobre la dona i sobre el que és femení, i també en conductes negatives envers ella.

Organismes per a la igualtat. Són entitats que promouen polítiques d'igualtat d'oportunitats entre dones i homes. La finalitat és impulsar i garantir condicions que possibilitin la igualtat real de les dones en tots els àmbits de la societat.

Patriarcat. Aquest concepte inclou dos components bàsics: una estructura social, que és el sistema d'organització social que crea i manté una situació en què els homes tenen més poder i més privilegis que les dones, i una ideologia o un conjunt de creences acompanyants que legitima i manté el poder i l'autoritat dels homes sobre les dones en el matrimoni o en la parella, i justifica, a més, la violència contra les dones que violen o que es percep que violen els ideals de la família patriarcal.

Plans d'igualtat. Són estratègies encaminades a aconseguir que les dones participin activament en tots els àmbits de la societat mitjançant la definició d'uns objectius que es concreten en actuacions a curt i mitjà termini. Aquestes actuacions impliquen les diferents entitats de l'Administració pública i els diferents agents socials. Poden existir plans d'igualtat en els diferents àmbits territorials (locals, regionals, estatals...).

Sexe. Característiques biològiques que distingeixen el mascle de la femella.

Sexisme. Actitud negativa vers una persona o diverses persones en virtut del sexe biològic. Recentment s'ha suggerit que, a més d'aquest sexisme hostil o tradicional, hi ha un sexisme subtil o modern, que es materialitza en la negació de la discriminació que pateixen les dones, en l'antagonisme vers les demandes de les dones o en la manca de suport a les polítiques dissenyades per ajudar-les.

Transversalitat (també anomenada "integració de la perspectiva de gènere en el conjunt de les polítiques" o *mainstreaming*). Es tracta d'integrar sistemàticament les situacions, les prioritats i les necessitats de dones i d'homes en totes les polítiques, amb la finalitat de promoure la igualtat entre dones i homes, i de recórrer a totes les polítiques i mesures generals amb la finalitat d'aconseguir la igualtat, tenint-ne en compte activament els efectes en les situacions d'uns i d'altres quan s'apliquin, se supervisin i s'avaluin.

Violència de gènere (o violència contra les dones, violència sexual o violència sexista). Qualsevol acte de violència basat en el fet de pertànyer al sexe femení que tenguí o que pugui tenir com a resultat un dany o un sofriment físic, sexual o psicològic per a les dones, incloent-hi les amenaces d'aquests actes, la coacció o la privació arbitrària de llibertat, si es produeix tant en la vida pública com en la privada. Les manifestacions són molt variades, incloent-hi els maltractaments, l'assetjament sexual, les agressions sexuals, la violació...

Violència domèstica (o violència en la família). Qualsevol forma de violència física, sexual o psicològica que posi en perill la seguretat o el benestar d'un membre de la família, per mitjà del recurs de la força física o del xantatge emocional i les amenaces; s'inclouen en l'ús de la força física la violència sexual, en la família o a la llar. Dins aquest concepte s'inclouen els maltractaments de dones, el maltractament infantil, el maltractament de la gent gran, l'incest i els abusos sexuals o d'altre tipus contra qualsevol persona que conviu sota el mateix sostre.